

Илија Велев

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Институт за македонска литература, Скопје

ilijavelev@yahoo.com

**КНИЖЕВНО-ЛЕТОПИСНОТО СВЕДОШТВО НА ИСАИЈА
СЕРСКИ ЗА МАРИЧКАТА БИТКА ВО 1371 ГОДИНА
(или: *Расказ за разорувањето на Македонија
од Турциите во 1371 година*)^{1*}**

Клучни зборови: Маричка битка, Исаија Серски, Слова на Дионисиј
Ареопagit, книжевно-летописен запис.

Еден од позначајните настани во средновековната историја на Македонија и пошироко на Балканот е Маричката битка, која се одвивала ноќта меѓу 25 и 26 септември во 1371 година. Последиците од овој историски настан имале големо влијание врз идните општествени и културни односи на живеење меѓу балканските народи, кога настапило и повеќе-вековното турскоосманлиско владеење. Како военополитичка претходница на Маричката битка се сметаат обидите на деспотот Јован Угleshа и на неговиот брат кралот Димитриј Волкашин да се спротивстават на сè почестите воени напади од страна на турскоосманлиските војски во пограничните простори на Серската држава, кога се случувале и повеќе вооружени напади на Света Гора и се разурнувале тамошните манастири. Од 1365 година со Серското деспотство (кнежество) владеел деспот Јован Угleshа, а кралот Димитриј Волкашин станал владетел на т.н. Прилепско кралство. Настанувањето на овие две локални владетелства на просторот

^{1*} Истражувањата беа презентирани на Научниот собир по повод 650 години од Маричката битка (1371–2021), организиран од Комитетот за византологија и медијевистика на Република Македонија на 17 декември 2021 година во Македонската академија на науките и уметностите во Скопје.

на Македонија било последица од слабеењето на проширената со завојувања средновековна српска држава по смртта на цар Стефан Душан во 1355 година. Тогаш повеќето моќни феудалци му откажале покорност на новиот српски престолонаследник Стефан Урош (1355–1371) и си формирале посебни управни територии, со свое самостојно владеење. Поголемиот дел од македонската територија веќе бил распарчен со управување од повеќе локални владетели, меѓу кои како помоќни христијански сили на Балканот се издвоиле македонските владетелства на Јован Угleshа и на кралот Волкашин – со истакнати политички и воени статуси на самостојни држави². Самостојноста на Серската држава на Угleshа и на Прилепската држава на Волкашин се одразила и на црковен план. Притоа, владетелството на Јован Угleshа ја прифатило Серската митрополија за помесна (титуларна) црква, а црковната дијецеза во владетелството на Димитриј Волкашин се приклонила кон јурисдикцијата на Охридската архиепископија. Ваквата состојба на најимплицитен начин покажува дека на политички и на црковен план двете самостојни владетелства во Македонија не претставувале извесно продолжение на Душановата средновековна српска држава. Односно, тие не биле во совладетелски однос со српскиот цар Стефан Урош, а и црковните дијецези во нивните владетелства духовно се дистанцирале од јурисдикцијата на Пеќската патријаршија/архиепископија. Во тој прилог сведочат и зачуваните извори, кои потврдуваат дека ниту деспотот Угleshа, или кралот Волкашин, не се потпишувале како „српски владетели“ (Атанасовски 2009: 158–184).

Опасноста од сè поагресивниот воен подем на турскоосманлиската држава еднакво ги загрозувала спокојните владеења на Византија и на сите други владетелства на Балканот. Одрзот од глобалната криза кај сите нив и неискрениот воен однос на едни наспроти други, оневозможувале да се договори заеднички антитурски сојуз. Сепак, извесен чекор кон тоа направила Византија уште во 1364 година, обидувајќи се да постигне политичко и црковно помирување со веќе моќното локално владетелство во Серската област – со која првобитно по смртта на цар Душан управувала царицата Елена (*Византиски извори* 1986: 573, фуснота 656). Претходно до радикално нарушување на односите меѓу Византија и воено проширената

² Поопширно види кај: Ферјанчић 1960; Острогорски 1965; Велев 1996; Атанасовски 2009 и др.

српска држава на Стефан Душан дошло во 1346 година, поради самоволните српски одлуки на Соборот во Скопје со кои: Пеќската архиепископија се воздигнала во црковен статус на патријаршија, а самиот српски крал бил крунисан за цар (Велев 1996: 23–24). Првичните преговори меѓу византиски Константинопол и Серското владетелство на царицата Елена во 1364 година биле неуспешни. Веќе откако со Серското деспотство самостојно завладеал Јован Угleshа, следеле нови византиски преговори со него меѓу 1366 и 1371 година. Овојпат византиските политички цели да се гради сојузништво за успешно спречување на турскоосманлиските воени продирања биле поткрепени со покренување на иницијатива да се постигне црковно помирување на Вселенската патријаршија со дијецата на Серската митрополија. Истражувањата покажаа дека серската дијецеза повеќе не била под директна јурисдикција на Пеќската патријаршија, туку на извесен начин црковно дејствувала самостојно. Треба да се истакне дека во тамошниот духовен живот и кај деспот Угleshа извесно влијание имал охридскиот архиепископ Григориј II. За него се претпоставува дека и посредувал при разговорите за црковното помирување со Вселенската патријаршија (Снегаров 1995: 334–335). Уште со грамотата – писмо на серскиот деспот Угleshа од март во 1368 година, официјално се најавило враќањето на Серската митрополија под јурисдикција на Вселенската патријаршија во Цариград. Но, дури до месец мај во 1371 година траела црковнополитичката процедура вселенскиот патријарх да ја потпише и да ја издаде официјалната објава за враќањето на серската дијецеза под цариградската (византиска) јурисдикција (Богдановић 1975: 81–90). На самиот почеток од преговорите за црковно помирување бил сменет актуелниот серски митрополит Сава, зашто бил ракоположен од пеќскиот патријарх и од српскиот синод. Него го заменил митрополитот Теодосиј со потекло од Македонија, а во тоа својство тој и го реализирал црковното помирување со Вселенската патријаршија (Атанасовски 2009: 182). Ваквите согледувања ни даваат за право да констатираме дека црковното помирување со Вселенската патријаршија се однесувало само на дијецата во границите на Серското деспотство (кнежевство), која црковно била независна во односот кон Пеќската патријаршија. Дополнителен доказ за тоа е и сознанието дека сè до згаснувањето на Византија во 1453 година, секогаш Цариградската патријаршија им се обраќала на пеќските поглавари

со титулирањето архиепископи – а не со патријарси (Ѓуриќ 1992: 22, фуснота 39).

Уште во месец септември во 1371 година, постигнатото црковно помирување со Вселенската патријаршија, но и дистанцираните политички и црковни односи на Серското деспотство со номиналниот српски владетел царот Урош (1355–1371), го поттикнале деспотот Јован Угleshа на самостојна воена одважност да тргне во вооружен поход кон Едрене. Единствено неговиот брат, кралот Волкашин, му се придружил во воениот поход, а Византија со ослабена моќ застанала на дистанца од настаните очекувајќи ја воената разрешница, според чии последици требало да ги позиционира сопствените интереси кон идното глобално влијание. Здружените воени сили на браќата Угleshа и Волкашин тргнале во поход кон Едрене, директно да ги нападнат турскоосманлиските воени сили и со поразот да го спречат нивното навлегување во Македонија и пошироко кон Балканот (*Историја на македонскиот народ* 1998: 9–12). Поради недоволната воена тактичка претпазливост на македонските локални владетели, во ноќта меѓу 25 и 26 септември во 1371 година нивните војски се нашле во препад од помалубројната војска на румелискиот беглербег Лала Шахин-паша. Тогаш жестоко бил нападнат воениот логор на Угleshа и на Волкашин кај Черномен (односно Чирмен) на брегот од реката Марица, близу кај Едрене. Неочекуваниот турскоосманлиски напад предизвикал огромно безредие меѓу христијанските војници, кога војската била жестоко разбиена и притоа загинале владетелите Угleshа и Волкашин.

Во историографијата овој воен настан е познат како Маричка битка, зашто борбените дејствија се одвивале на брегот од реката Марица кај Черномен. Покрај тоа што не станувало збор за поорганизирана и подолготрајна форма на воено пресметување на силите меѓу турскоосманлиската војска и војските на серскиот деспот Угleshа и на прилепскиот крал Волкашин, сепак трагичните последици од т.н. Маричка битка станале судбоносни за натамошниот опстанок на средновековните христијански држави на Балканот. Истовремено големата турскоосманлиска воена победа кај реката Марица во 1371 година ги отворила ширум историските порти кон идните балкански освојувања, каде што се воспоставило и петвековното владеење на Турскоосманлиската Империја. Отука и јасно засведочениот историсковен предизвик при Марицката битка од пред точно 650 години (1371–2021) не претставува само една од бројните фактографии

за вооружените борбени пресметки, кои се одвивале на просторот на Македонија во средновековниот период. Следствено, Маричката битка станала влијателна историска последица за развојот на идните државно-политички, цивилизациски и културолошки напластувања пошироко на глобален балканолошки план, но и на локално ниво – посебно на просторите на секоја од балканските земји.

Турскоосманлиската победа при Маричката битка и натамошното воено разорување во Македонија низ наредните десетолетија ги навестиле пресудните настани за развојот на идните општествени и цивилизациски односи меѓу народите на Балканот, но и пошироко во Југоисточна Европа: завладувањето на најголемиот дел од Македонија по битката кај Ровињ на 17 мај во 1395 година; првата турскоосманлиска опсада на византискиот Константинопол во 1422 година; падот на Солун на 29 мај во 1430 година; падот на Константинопол на 30 мај во 1453 година и згаснувањето на скоро 11-вековната Византиска Империја; како и паѓањето на црногорската држава на Балшиќи (1360–1421) и на Црнојевиќи (1451–1496) под турскоосманлиско владеење во 1496 година – што претставувало и освојување на последната слободна христијанска земја на Балканот. Натаму, бескомпромисно се навестило идното супериорно владеење на Турскоосманлиската Империја сè до националните ослободувања на народите на Балканот низ текот на XIX век, кога дошло до нови цивилизациски, духовни и културни трансформации.

Првовремено одзивот за поразот на христијанските војски предводени од Јован Угleshа и од Димитриј Волкашин при Маричката (Черноменската) битка во 1371 година не добил соодветна политичка проценка од страна на Византија и од останатите тогашни балкански владетели. Тие не го согледале овој настан како најавување на погубната судбина на христијанските народи на Балканот, туку почнале да пројавуваат интерес за проширувања на сопствените владеења со териториите од државите на загинатите владетели Јован Угleshа и Димитриј Волкашин. Веќе откако кон крајот на XIV и во почетокот на XV век турскоосманлиските освојувања станале ефективни во најголемиот дел од христијанскиот Балкан, тогаш и во самата Византија било појасно препознаено пресудното значење на поразот и на убиствата на деспотот Јован Угleshа и на кралот Димитриј Волкашин при Маричката битка. Сепак, првичната незаинтересираност на Византија за оваа важна воена победа на турскоосманлиската војска била пресудна и

во летописните записи византиските хроничари да не им посветат должно внимание на настаните при Маричката битка. Преостанувало само борбените дејствија од Маричката битка да добијат придружни летописни толкувања, а и во турските летописи за овој настан не се оставила концентрирана доза на поголема содржинска прецизност.

Директен одзив за жестокиот пораз и за загинувањата на македонските владетели Јован Углеша и Димитриј Волкашин при Маричката битка во 1371 година единствено се одразил во книжевно-летописниот запис на Исаија Серски, односно на светогорскиот монах (инок) Исаија. Покрај тоа што неговите сведоштва се изнесени преку книжевноуметнички искажувања, сепак ваквиот оригинален состав претставува конкретен извор за Маричката битка од современоста на настанот. Што е и уште позначајно, книжевно-летописната содржина преточена во наративна форма на белетризиран расказ посредно го навестило и идното „разорување на Македонија од Турците“. Затоа и во науката овој книжевно-летописен запис се нарекува и како *Расказ за разорувањето на Македонија од Турциите во 1371 година*. На каков и да е начин, многу мал број византиски и словенски современи писатели од тоа време раскажале за последиците од Маричката битка. Така, во 90-тите години од XIV век во *Житието за св. Ромул*, монахот Григорија раскажал како масовно се прочуло меѓу монасите на Света Гора за погинувањето на серскиот владетел Јован Углеша, при што меѓу нив се пренела конфузија и страв – а особено меѓу испосниците самотници. Затоа, повеќето испосници пустиножителѝ ја напуштиле Света Гора. Меѓу нив и св. Ромул, кој заедно со своите ученици заминале од Света Гора во српскиот манастир Раваница (Трифунѝвић 1980: 49). Исто така и анонимниот автор на *Житието за св. Нифонѝ* (†1411) посведочил за нападот на Света Гора од страна на Турците во периодот по Маричката битка, нагласувајќи дека поради убиството на деспотот Углеша неверниците се осмелиле да ги нападнат тврдините околу светогорските манастири (Острогорски 1970: 277–282). Уште ќе го истакнеме примерот од 1408 година, кога и византискиот император Манојло II (1391–1425) оставил запишани сведоштва за турскоосманлиските освојувања во периодот по Маричката битка и по загинувањето на серскиот деспот Углеша (Острогорски 1965: 140).

Историско-летописниот запис со современи сведоштва за борбените настани за Маричката битка во 1371 година има дополнително изворно

значење, зашто бил напишан од светогорскиот монах Исаија. Тој бил близок соработник на серскиот митрополит Теодосиј, по чие барање го извршил исклучително сложениот книжевен подвиг – првиот словенски превод на *Ареопагитика* (зборник со слова на Псевдо-Дионисиј Ареопагит). Истовремено, по налог на истиот серски митрополит, светогорскиот монах Исаија дал и преговарачки прилог за црковното помирување меѓу Серската митрополија и Вселенската патријаршија. Според неговото житие, тој учествувал директно во преговорите со Вселенската црква, вклучувајќи и свои соработници, четворица способни калуѓери: двајца византиски Грци и двајца Словени – вешти говорници и познавачи на канонското право, каков што бил и Исаија (Дучић 1884: 67; Трифуновић 1980: 75–76). Таквата позиција на монахот Исаија му овозможила непосредно да биде запознаен со главните настани што се одвивале во Серската држава на Јован Углеша, при што произлегол и неговиот инспиративен потход летописно и книжевно да ги опише жестоките борбени искушенија поврзани со одвивањето на Маричката битка во 1371 година. Мотивираниот и инспиративен творечки однос на монахот Исаија кон актуелниот борбен настан го засведочува историското судбоносно значење на Маричката битка. Последиците од жестокиот пораз на христијанските војски биле далекусежни. Притоа, не само што загинал владетелот на Серската држава, во чиешто граници припаѓала и Света Гора, туку директно се изгубила надежта да се спречат идните друговерни турскоосманлиски освојувања и пустошења во Македонија и пошироко на Балканот.

Во медијевистиката сознанијата за книжевникот монах Исаија се стекнуваат посредно преку византискогрчките и словенските светогорски акти. Но, пред сè, биографската и творечката реконструкција за него се врши од култно-легендарната содржина на житието, кое го составил негов анонимен ученик³. Тој бил роден во почетокот на XIV век (меѓу 1300 и 1310 година) во дијецата на Љипљанската епархија во Косово и Метохија, а основното монашко и книжевно искуство го

³ Единствениот зачуван и идентификуван препис од Житието за Исаија се наоѓа во зборник од 40-тите години на XV век, а ракописот се чува во Хилендарскиот манастир под инв. бр. 463. Види: Богдановић 1978: 177–178, оп. бр. 463.

Во научната литература главно се користат неговите објавувања кај: Мошинџ 1940: 125–167; Трифуновић 1980: 69–77.

стекнал замонашувајќи се во Осоговскиот манастир кај Крива Паланка во Македонија. Пред 1330 година заминал на Света Гора, продолжувајќи го духовното и книжевното надраснување во Хилендарскиот манастир кај игуменот Арсениј. По смртта на игуменот во 1348 година, заминал во испосништво со својот ученик Силвестер во светогорскиот манастир „Св. Павле“. Набргу тој го обновил од урнатини блискиот манастир „Св. Пантелејмон“ и го заложил во него духовното смирување, станувајќи и негов игумен. Во периодот меѓу 1353 и 1363 година отстапил од игуменската должност и патувал по различни места, за повторно да се врати во истиот светогорски манастир – каде што се претпоставува и дека починал по 1375 година.

Во потесен прилог на нашите истражувања истакнуваме дека во втората половина на XIV век дејноста на Исаија непосредно се поврзувала со духовните и со културните настани во Серската држава на просторот на Македонија, а особено неговиот авторитет дошол до израз при владеењето на серскиот деспот Јован Углеша (1365–1371) и при поглаварството на Теодосиј со Серската митрополија. Тогаш како самоуправна монашка целина и Света Гора влегувала во рамките на Серското деспотство (кнежество). Токму и поради тоа, кон името на светогорскиот монах Исаија му се приопштува и атрибуцијата Серски. На Света Гора монахот и книжевник Исаија Серски станал верен protagonist на исихазмот, практикувајќи ја преку испосништвото исихастичката контемплација. Токму поради тоа серскиот митрополит Теодосиј побарал од него да го изврши првиот словенски превод на *Ареопагитика* (Слова на Псевдо-Дионисиј Ареопagit) со толкувањата на Максим Исповедник⁴. Станува збор за зборник со теолошко-догматски и философски циклус од 5 делови, а кој му се припишува на анонимен автор од I век – член на Ареопага и ученик на апостол Павле. Во изворната содржинска основа се одразила синтезата на

⁴ Првите коментари кон содржината на *Ареопагитика* во вид на схолии ги напишал Јоан Схоластик – Лествичник (579–649), а свои дополнителни толкувања приложил и Максим Исповедник (ок. 580–662). Во XII век се извршило слевање на коментарите од двајцата споменати византиски автори, кои почнале да се наведуваат како авторство само на вториот толкувач. Ваквата развојна структурна форма од византиската книжевност послужила и како извор за првиот словенски превод извршен од Исаија Серски во 1371 година.

паганскиот и на христијанскиот неоплатонизам, која преку редактирањата на Псевдо-Дионисиј во првата половина на VI век се насочувала кон потврдувањето на философските христијански начела, а во динамиката на духовните движења и учења во XIV век требало да го потврди митскиот експресионизам на исихазмот.

Се претпоставува дека на Исаија Серски му бил потребен подолг период од најмалку три години за да го изврши словенскиот превод на ова исклучително сложено теолошко дело, какво што било *Ареопагитиката* на Псевдо-Дионисиј. Тоа и лично го потврдил во *Послесловието*, кое го напишал откако завршил со преведувањето: Книгоу же оубо сѣю стго Діѡнисиѡ, гл҃лю, в добра оубо времена почах, егда вѣжственых оубо цркви и сѣѡа Гора раевѣ подобнѣ цветѡхъ, такоже нѣкыи садѣ, при источницѣхъ присно напѡаемѣ. Сверших же тоу вѣ злѣише всѣх злыхъ временѣ, когда егда шгнѣви бѣ христїане западныхъ странѣ (Ангелов 1967: 159; Поп-Атанасов, Велев и Јакимовска-Тошиќ 2004: 148). „Оваа книга на свети Дионисија почнав да ја пишувам во добри времиња, кога божествените цркви во Света Гора цветаа како рај, како постојано наводнувана градина, а ја завршив за време на најзлите од сите зли времиња, кога Бог го беше излеал својот гнев над христијаните од западните области“ (Георгиевски 1997: 25; *Македонска книжевност* 2008: 252). Односно, монахот Исаија работел врз словенскиот превод на делата на Псевдо-Дионисиј Ареопагит во периодот по поставувањето на Тодосиј за серски митрополит во месец октомври во 1366 година, па сè до непосредно по Маричката битка – во последните месеци од 1371 година. Словенскиот книжевен превод на Исаија Серски одразил висока култура на јазична трансформација при пренесувањето на сложени философско-богословски сознанија (Поп-Атанасов, Велев и Јакимовска-Тошиќ 2004: 144). Поради тоа и масовно почнал да се препишува во словенските средини, при што во досегашните истражувања се идентификувани околу 80-тина преписи во словенската ракописна традиција (Станчев 1981: 145–152).

Во оваа прилика ние ќе се задржиме само на најстариот зачуван препис од словенскиот превод на Исаија Серски што се чува во Санкт Петербург – во Руската национална библиотека, во ракописната збирка на А. Гилфердинг, под бр. 46. Имајќи ги предвид водените знаци на хартиените листови во ракописот од околу 1370–1371 година, Владимир Мошин

го датираше преписот од 70-тите години на XIV век (Мошин 1958: 409–417; Mošin 1957: бр. 5173; Трифуновић 1980: 34). Меѓу истражувачите дури се претпоставуваше дека ракописот претставува автограф на Исаија Серски, или пак, дека станува збор за директен препис од протографот (Mošin 1962: 104; Мошин 1972: 177–178; Трифуновић 1981: 167). Нашите истражувања покажаа дека овој ракопис не можел да биде автографот на Исаија Серски, од едноставна причина што во него се идентификуваат најмалку тројца препишувачи. Тие биле современици и соработници на Исаија Серски, а ракописот го препишале на Света Гора – веројатно во Хилендарскиот манастир или во манастирот „Св. Пантелејмон“ (Велев 1996: 68; Велев 2014: 461–462). Ѓорѓе Трифуновиќ ја истакнува и претпоставката дека би можело и самиот Исаија да бил вклучен како трета рака при најстариот препис на неговиот словенски превод. Пред сè мисли на преводно-редакторските белешки пишувани со ситно писмо по маргините од листовите на ракописот, кои вообичаено отсутствуваат во оригиналниот текст со словата на Псевдо-Дионисиј Ареопагит (Трифуновић 1980: 39–40). Треба да се истакне дека во содржинската структура на најстариот зачуван препис било застапено и едно оригинално дел од серскиот философ Теодор Педијасим, кој му бил современик на Исаија Серски. Нашите претпоставки се дека станува збор за делото *За девејџиите музи* на овој серски книжевник и философ од средината на XIV век, а дека бил вклучен како дополнување во составот на *Ареојаѓиџиџикаџа* уште од страна на Исаија Серски, преведувајќи го од византискогрчки на словенски јазик. Ваквиот заклучок произлегува и од содржината на филолошкиот и историско-летописниот запис на Исаија кон неговиот словенски превод, каде што наведува дека *Ареојаѓиџиџикаџа* не му била прв словенски превод, туку пред тоа превел и други книги (Велев 1996: 68; Поп-Атанасов, Велев и Јакимовска-Тошиќ 2004: 145). Токму и поради неговата поранешна стекната преводна вештина му било наложено од серскиот митрополит Теодосиј да го изврши самостојно словенскиот превод на исклучително сложените теолошко-философски дела на Псевдо-Дионисиј Ареопагит.

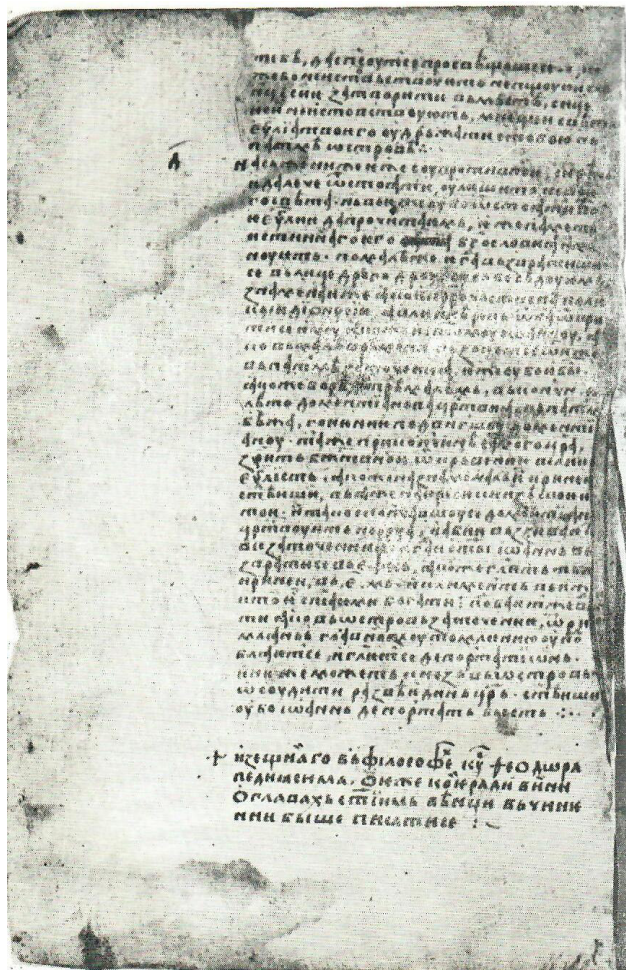
Во непознат период најстариот препис од словенскиот превод на *Ареојаѓиџиџикаџа* (Гилфирдинг бр. 46) бил однесен од Света Гора. Според содржините на записот напишан на внатрешната страна од задната корица се дознава дека ракописот бил преподврзан во 1579 година од страна на еромонахот Јосиф, со потекло од Прибој – кој се наоѓа во Србија, на

тromeтo со Црна Гора и со Босна и Херцеговина. Во записот не е наведено во кој манастир било изведено подврзувањето на ракописот, но претпоставуваме дека станувало збор за црногорскиот манастир „Св. Архангел Михаил“ во денешното место наречено Лука до селото Ѓурѓевиќева Тара, на десниот брег од реката Тара. Ваквото мислење го засновуваме според подоцнежниот запис од 1711 година, кој бил запишан од раката на ѓаконот Василие Пивац на внатрешната страна од предната корица на ракописот. Во содржината на записот се потврдува дека во почетокот на XVIII век овој најстар зачуван препис на словенскиот превод со словата на Псевдо-Дионисиј Ареопagit се наоѓал на чување во библиотеката на наведениот црногорски манастир покрај реката Тара, кога негов игумен бил Филотеј (Стојановић 1982: 227, бр. 746; Стојановић 1983: 25, бр. 2216). Според тоа може да се констатира дека најдоцна во втората половина на XVI век ракописот од збирката на Гилфердинг бр. 46 со најстариот препис од словенскиот превод на *Ареопаѓијикајѝа* на Исаија Серски бил донесен во библиотеката на манастирот „Св. Архангел Михаил“ кај Ѓурѓевиќева Тара во Црна Гора. Таму ракописот се чувал сè до 1857 година, кога веќе запуштениот црногорски манастир го посетил рускиот конзул во Босна, Александар Гилфердинг и го зел со себе заедно со други стари ракописни книги. За неговата експедиција и за собирачката дејност тој оставил и запишано сведоштво, во кое се потврдува носењето на ракописот бр. 46 од Црна Гора во Русија заедно со други поважни ракописи. Гилфердинг запишал и дека во трезорот на тогаш запуштениот црногорски манастир кај Колашин останале повеќе ракописни книги, зашто не можел сите да ги понесе со себе. Во патописот на Александар Гилфердинг се наведува дека манастирот „Св. Архангел Михаил“ на реката Тара, како и околниот манастирски храм Довоља, се наоѓале во Колашин: „Вториот ден, рано наутро, тргнавме од Довоља за да ја видиме втората запуштена богомолја во Колашин – манастирот Св. Архангел, којшто исто така се наоѓа покрај Тара“ (Гилфердинг 1972: 283). Всушност, рускиот патописец го навел именувањето на турската каза Колашин, што ја зафаќала пошироката област околу истоимениот град во тој крај од Црна Гора. Затоа некои од истражувачите не ја прецизираа точната локација на манастирот „Св. Архангел Михаил“ на реката Тара што го посетил Гилфердинг во 1857 година, притоа наведувајќи дека се наоѓал кај Колашин (Трифунровић 1980: 33). Но, откако во 1999 година се обнови истоимениот манастирски храм

кај Ѓурѓевиќева Тара, кој бил опожарен од Турците уште во 1875 година, натаму се разрешија извесните двосмислености за идентификацијата на овој развиен црногорски духовен и скрипторски книжевен центар⁵.

Сè до денес овој најстар евидентиран препис од словенскиот превод на *Ареопаѓиџиџикаџа* во ракописната збирка на Гилфердинг бр. 46 е мошне добро зачуван на 329 листови, а од самиот кодекс се откинати листови од почетокот и од крајот на ракописот. Затоа не бил зачуван и најстариот препис од книжевно-летописниот запис на Исаија Серски, каде што изворно ги запишал податоците за процесот на словенскиот превод, за наредбата од серскиот митрополит Теодосиј, како и за историско-летописното сведоштво за страдањата на христијаните по Марицката битка во 1371 година. Листовите со преписот на овој оригинален состав биле откинати и однесени во досега непозната насока. Исто така не е познато кога се случило отуѓувањето на најстариот препис од книжевно-летописниот состав на Исаија Серски: дали уште кога ракописот се наоѓал на Света Гора, или кога бил донесен на чување во црногорскиот манастир „Св. Архангел Михаил“ кај Ѓурѓевиќева Тара? Во подоцнежните зачувани преписи од словенскиот превод на зборникот со словата на Псевдо-Дионисиј Ареопагит овој оригинален книжевно-летописен состав на Исаија Серски главно се евидентира како Поговор (односно Послесловие), но во други ракописи истиот препишан запис се среќава и како своевиден Предговор. За научните истражувања ќе беше од исклучителна важност доколку преписот во ракописот од збирката на Гилфердинг бр. 46 со оригиналниот книжевен запис беше зачуван, или барем да беше пронајден и идентификуван како откинат фрагмент. Во таквиот случај ќе се овозможеше да се врши негова компаративна текстолошка анализа со подоцнежните зачувани преписи, кои главно се со провениенција од руската книжевноисториска и препишувачка традиција и кои датираат од периодот меѓу XV и XVII век. Затоа и останува отворено прашањето во која мера *Расказ за разорувањето на Македонија од Турциите во 1371 година* на Исаија Серски претрпел подоцнежна текстолошка компилација и содржинска адаптација при преписите во руската книжевноисториска средина?

⁵ За манастирот „Св. Архангел Михаил“ кај Ѓурѓевиќева Тара во Црна Гора види: Марковић и Вујичић 1997: 313 и Спасојевић 2003: 247.

Најстариот зачуван препис на Ареопагитиката (Санкт Петербург, Руска национална библиотека, збирка на Гилфердинг бр. 46), лист 3286 – со податокот за застапеноста на оригиналното дело од серскиот философ Теодор Педијасим, современик на Исаија Серски.

Истражувањата на Боњу Ст. Ангелов евидентираа 25 преписи од книжевно-летописниот запис на Исија Серски (Ангелов 1967: 150–151). Во 1842 година рускиот славист Александар Востоков за првпат го објавил неговиот препис идентификуван во ракописот од збирката на московскиот Румјанцовски музеј, под инв. бр. 93 (сегашна Руска државна библиотека) (Востоков 1842: 161–163). Овој ракопис се датира од XV век, а преписот

во него и на оригиналниот запис од Исаија Серски се смета за најстар зачуван досега. Јазичната анализа на ракописот упатува на јужнословенска провениенција, веројатно со потекло од Македонија. Но, впечатливи се извесните руски јазични и правописни примеси во преписот на книжевно-летописниот запис од Исаија Серски, што упатува на евидентната веќе извршена руска текстолошка компилација врз јужнословенскиот протограф. Набргу во славистиката станал актуелен овој оригинален книжевно-летописен состав, па во 1845 година и Франц Миклошич објавил друг негов препис од XVI век – евидентиран на листовите 8 и 9 во ракописен зборник од Виенската придворска библиотека под инв. бр. 14 (сегашна Австриска национална библиотека во Виена) (Miklosich 1845: 69–72). Подоцна и Александар Јацимирски го преобјавил Виенскиот препис афирмиран од Франц Миклошич (Јацимирски 1921: 142–145), па заедно со Московскиот препис објавен од Александар Востоков и до денес тие претставуваат основни извори во истражувањата. Паралелно двата преписи ги објави и Боњу Ст. Ангелов (Ангелов 1967: 157–161).

Пошироко во медијевистиката, книжевното, преведувачкото и преписувачкото дело на Исаија Серски се поставува некако понастрана од поголемиот интерес кон оригиналниот состав на неговиот запис, кој го напишал на крајот откако го завршил преводот на *Ареопагитиката* – а во форма на подолг филолошки и историско-летописен книжевен состав.

Првиот дел од овој оригинален состав на Исаија Серски има филолошки карактер, во којшто се изнесуваат податоци за природата на словенскиот книжевен превод – но и за книжевниот творечки процес, како и за тешкотиите доследно да се преведат теолошко-мистичните дела на Псевдо-Дионисиј Ареопагит. Основните погледи на Исаија се проследени со критичка интерпретација и со конкретни осврнувања кон личните искуства од штотуку завршениот словенски превод. Истовремено, во контекстот на неговите лични погледи можат да се протолкуваат и новите за тоа време тенденции при книжевниот превод од византискогрчки на црковнословенски јазик. Меѓу другото тој запишал: *Греческыи ѿ ꙗзыкъ ѿво 8во ѿ Бѣа исперва х8доженъ и пространъ быѣ, ѿво же и ѿ различниѣх по временехъ любомоудрець оуѣхыщренъ бысть. Нашъ же словенскыи ꙗзыкъ ѿ Бѣа добръ сътворенъ бысть, понеже вса елика створи Бѣ, сѣлаѡ добра, нъ оулишеніемъ любооученіа любочтвѣхъ слава моужей хытрости іакоже ѿнъ не оудостоиса* (Ангелов 1967: 157; Поп-Атанасов, Велев и Јакимовска-Тошиќ 2004:

147–148). „Грчкиот јазик од Бога бил создаден, а потоа уметнички бил разубавен и обогатен од разните мислители. Нашиот, пак, словенски јазик бил добро создаден од Бога, зашто сè што создал Бог е многу добро, но не бил разубавен и обогатен од красноречивите луѓе....“ (Георгиевски 1997: 24; *Македонска книжевност* 2008: 251). Ваквите и слични констатации запишани од Исаија Серски посредно го следат апологетското и структурно клише од трактатот *За буквите (О писменехъ)* на Црноризец Храбар. Впечатливо е да напоменеме дека наведеното *Прѣпирателное слово* на Црноризец апологетски го бранел предимството на старословенскиот јазик и на словенското писмо глаголицата, а во однос на византискогрчкиот јазик и писмо во богослужението и во книжевноста (Велев 2014: 173–175). Но затоа, пак, Исаија Серски го возвишувал византискогрчкиот јазик како уметнички поиздигнат за книжевно творење – наспроти словенскиот, кој за него бил богонадарено свет јазик и служел главно за богослужбена намена. Ваквото лингвистичко толкување од страна на монахот Исаија треба да се поврзува со неговата конкретна посветеност кон процесот на преведувањето, односно – истакнувајќи го пристапот кон подоследно пренесување на византискогрчкиот книжевен оригинал и кон верното следење на новата развојна стилска десигнација во книжевноста, поттикната од влијанијата на исихастичкиот мистицизам. Затоа и не треба да се толкува како случајна неговата мобилна концентрација на кој начин духовно, творечки и поетички да пристапи кон догматскиот и книжевен превод. Особено исклучителната книжевна надареност на Исаија како вешт стилист суверено дошла до израз во оригиналниот книжевно-летописен состав, познат и како *Расказ за разорувањето на Македонија од Турците во 1371 година*. Пред сè мислиме на профинетиот хагиографски принцип на раскажување, трафарентните изрази, стилските фигури од псалтирски тип, синонимите, споредбите, контрастите, метонимиите и сл. Натаму доаѓаат до израз уште: умешноста да се одберат правилните значења на зборовите, начините на пренесувања на грчките зборови, гласовната (фонолошката) изнијансираност на туѓите зборови наспрема словенските во етимологијата и во семантиката – карактеристични за стилот „плетение словес“, односно „китење на зборови“ или „плетење на зборови“ (Мошин 1972: 178; Mulić 1975; Велев 1996: 382). Содржината во вториот пасус од првиот дел на составот претставува своевидно пофално слово за серскиот митрополит Теодосиј, како за иницијатор Исаија да

ја преведе *Ареопагитиката* – но и за самиот Ареопагит, чиешто јазик и учење биле корисни за слушање, а неговото житие било достоинство за поддржување. Ваквите ораторско-прозни и реторички описи во спомен и слава за митрополитот Теодосиј и за св. Ареопагит биле запишани во функција за афирмација на исихастичкиот мистицизам, чиешто учење самиот Исаија го практикувал и монашки во светогорските испосници.

За оваа истражувачка прилика посебно внимание ни предизвикува вториот дел од Послесловието на Исаија Серски, кој произнесува изворни историски сведоштва за одвивањето и за последиците од Марицката битка во 1371 година. Поради книжевнотворечкиот израз на којшто се напишани летописните белешки од Исаија, пошироко во научното проследување тие се приопштуваат и под насловот *Расказ за разорувањето на Македонија од Турците во 1371 година*. Во случајот е важно да истакнеме дека станува збор за непосредно сведоштво од актуелен историски настан, кој го опишува директен современик близок до црковниот и владетелски круг на самостојната Серска државна хиерархија. Тоа се заклучува и според доловувањето на импресијата од актуелно доживеан настан – битката покрај реката Марица кај местото Черномен во 1371 година. Во книжевно-летописниот запис, Исаија Серски не вршел документаристичко регистрирање на фактографијата според стандардното клише на византиските хроничари, туку тој го пренесувал документирањето на настанот преку книжевен творечки израз за еден пресуден историски момент, што одиграл одлучувачко влијание врз натамошното спокојно живеење на христијанското население во Македонија и пошироко на Балканот. Затоа и во содржината на записот е проникната естетски доживеана тревожна атмосфера за поразот на христијанските војски, предводени од браќата Јован Углеша и Димитриј Волкашин. Самиот опис на битката има истакнат меланхоличен наратив, кој го објаснуваме како израз на авторовата психолошка потиснатост и загриженост.

Во содржината од книжевно-летописниот расказ на Исаија Серски се наведува дека здружените воени сили на браќата Углеша и Волкашин „се упатиле во Македонија за да ги прогонат Турците“ (и поидоша в Македонію, на изгнаніе Турѣкѣ). Напоменуваме дека конкретно не станувало збор за етногеографските простори на Македонија, туку за називот на византиската воено-административна тема која тогаш

била именувана како „Македонија“ – а се наоѓала во регионот на западна Тракија и во Адријанополската област, каде и што се одвивала т.н. Маричка битка близу кај Едрене во 1371 година. Впрочем, по падот на Самуиловото Царство во 1018 година и по враќањето на византискиот државен, воен и црковен протекторат во поголемиот дел од етногеографска Македонија, византискиот император Василиј II покренал политичка иницијатива за реинтегрирање на балканските простори. Политичката цел на Византија била да се пресретнат импресиите на населението во Македонија за веќе уништено и завоено словенско владетелство на Самуил, како и да го заштити византискиот македонизам од неговото словенизирање. Затоа иницирал радикални промени при именувањето на териториите и на населението од етногеографска Македонија и од околните балкански земји. Притоа и поголемата македонска територија политички била организирана во посебна тема (во ранг на катепанат или на дукат), преименувајќи ја со називот „Бугарија“. Истовремено, основниот дел и од географската територија на Бугарија бил организиран во друга преименувана тема, наречена „Паристрион“ или „Пардунавон“ (Панов 2010: 43–66; Велев 2021: 111–113; Велев 2021а: 182). На тој начин во Македонија дури почнале да се потиснуваат и етнонимите „Словени“ и „словенски земји“, кои порано станале доминантни под влијанијата на Светиклиментовата охридска духовна и книжевна школа и на словенското владетелство на цар Самуил. Впечатливо е да се нагласи и тоа дека во книжевно-летописниот расказ на Исаија Серски војските на серскиот деспот Јован Углеша и на прилепскиот крал Димитриј Волкашин се наведени како „српски“, иако тие владееле самостојно и не биле совладетели со последниот средновековен српски цар Урош (1355–1371). Ваквата состојба ја објаснуваме како вообичаена за содржините и на византиските хроники, каде што именувањата на земјите и на народите се наведувале според историските и глобалните воени подаништва.

Описот на настаните од Маричката битка во 1371 година Исаија Серски не го пишува документаристички-летописно, туку манифестира авторски книжевнотворечки однос со произнесување на темите за страдањата и за суровите неволји – следејќи го авторското клише на византиските историографски писатели и хроничари. Творечката координација на Исаија Серски при описите на страдањата може изворно да се идентификува во

Овој оригинален филолошки и книжевно-летописен состав на Исаија Серски е објавуван повеќе пати во научната литература. Тоа се правеше со објавувањата според зачуваните преписи во подоцнежните ракописи, а содржината се пренесуваше на црковнословенски јазик и со расчитаното црковнословенско писмо. Најчесто се објавуваа оригиналните црковнословенски текстови од погореспоменатите два преписи: најстариот т.н. Румјанцовски од XV век (што се чува во Руската државна библиотека во Москва, инв. бр. 93) и подоцнежниот, т.н. Виенски од XVI век (што се чува во Австриската национална библиотека во Виена, инв. бр. 14). Истовремено, за пошироката читателска публика објавувањата беа презентирани и со преводи на повеќе современи јазици, меѓу кои и на современ македонски јазик. Исто така во оваа пригода и ние ќе го реобјавиме црковнословенскиот текст од Румјанцовскиот препис, зашто главно според него се вршени повеќето релевантни научни коментари, анализи и толкувања – но и според него се изведуваа повеќето преводи на современите јазици⁷.

Понеже оубо мнози пред многими времени и лѣты и по различных мѣстѣх вѣрѣтошасѧ въ словѣнскомъ нашемъ языцѣ, прелагающе вѣжественаѧ писанїѧ ѿ многопремощнаго и х҃дожнаго, сѣлау ск҃паго еллинѣскаго языка въ нашъ языкъ, ихже имена не чл҃кы такмѡ вѣдома соут, но въ книгахъ паче живыхъ Б҃гомъ написанна соутъ, ихже послѣжде и лѣти и наказанїемъ и хо҃дожьствомъ раз҃ума еллинѣскаго языка вѧще же двѣрыми дѣлы. И к вечер҃у слѣд҃наго днѣ захода седморичнаго рек҃у вѣка и моеѧ жизни скончанїѧ, слоучисѧ и мнѣ навькнѣти мало греческаго языка толико, елико мѡщи ми раз҃умѣти ск҃пость того и тяжесть прелаганїѧ ѿ оногѡ в нашъ языкъ. Греческы вѡ языкъ вѡво зѡво ѿ Б҃га исперѡ х҃доженъ и пространъ быѣ, вѡво же и ѿ различныхъ по временехъ любомощрець оу҃хыщренъ бысть. Нашъ же словенскы языкъ ѿ Б҃га доврѣ сътворенъ бысть, понеже всѧ елика створи Б҃г, сѣлау добра, нѣ оулишенїемъ любооу҃ченїѧ любочствыхъ слава мѡужей хытрости такоже онъ не оудостонсѧ. И оубо колико любѡ аще ѿ оногѡ навькохъ, не хотѣхъ коснѣтисѧ соу҃щихъ паче мене, рекше, прелогати ѿ греческаго

⁷ Истото го сторивме и порано при нашето пишување за Исаија Серски, како за еден од творците на македонската книжевност меѓу IX и XVIII век. Види: Поп-Атанасов, Велев и Јакимовска-Тошиќ 2004: 147–149. Уште види и кај: Ангелов 1967: 157–161.

Азъ же не продръзньвѣ, ни же на свою крѣпости слова и разсма надѣясѧ, не боуди то, но симъ, такоже рѣхъ, поноужденъ бывѣ, и на того бѣоу молитвенныа и стѣа молитвы надѣясѧ, почахъ и преложихъ стѣо Діѡнисиѧ Арвпагита, споспѣшеніемъ и еѣодомъ или Ѡкоупомъ сего стѣо ми вѣдкы и застоупника. И ина прежде сего преложихъ, и по семь, елика всецѣдрыи стѣыми его молитвами дасть Бѣ. Бою же сѧ рещи, тако азъ преложихъ стѣо Діѡнисиѧ, аще и преложихъ его, сматраа непостижимѡ не малы высотѣ бѣословіа и стѣо крайнюю премѡдрѣ, и тинѣ моихъ грѣхѡвѣ добрѣ съвѣды.

По сбиеніи во мѣжа сего хрѣбраго деспота Оуглеша просыпашасѧ измаилѣтѣне и полетѣша по всей землѣ якоже птица по въздѣху. И въѣхъ оубо ѿ христїанъ мечемъ закалахъ, въѣхъ же въ заплѣненіе ѿвождахъ, а вѣставшихъ смѣрть безгодно пожже. ѿ смерти же вѣставшаѧ, гладомъ погоублени бывше. Таковыи бо гладъ бысть по всѣхъ странахъ, яковыи же не бысть по всѣхъ странахъ ѿ сложенїа мирѣ, ни же потѣмъ таковыи, хѣ милостивыи, да вѣдетъ. Я ихъ же гладъ не погоуби, сихъ, попѣщенїемъ вѣжїимъ, волци нощїю и днїю нападаючи, снѣдахъ. Оубы, оумилень позоръ вѣ видѣти. ѿста земля всѣхъ добры поустѣ: и людемъ, и скотѣ и иныхъ плодовъ. Не вѣ бо кнѣзѧ, ни вожда, ни наставника въ людехъ, ни избавляюща, ни спѣсѧющаго, но всѧ исполнишасѧ страха измаилѣтскаго, и срдца хрѣбраѧ довлѣственныхъ моужей въ женѣ слабѣшаѧ срдца приложишасѧ.

В то бо время и (племѧ) сербскихъ господъ седми, мнѣю, рѣдъ конецъ прїатѣ. И вѣистинѣ тогда оублажахъ живїи прежде оумршихъ. И вѣрѣдите ми, не азъ, иже невѣжда по всемѣ есмь, ни и внѣ, премѣдрѣи въ елинѣхъ Ливанїе, не бы могъ писанїемъ представити ноуждоу, яже постиже хрѣстїанъ западныхъ странъ. Хотѧщи же оубо переписовати и прочитати сїю книгѣ, милостиви и незазорливи, молюсѧ, боудите мои оума немощи и недостаткоу. И сами, понеже и вы члѣвци и члѣскимъ подлежаще, яко требѣете мѣсти ѿ Бѣга и прощенїа ѿ члѣкъ, прощенїю вашемѣ и мене сподоблите, оу Бѣга испрашающе вѣставленїе вѣзднѣ моего вѣкаанѣ стѣа грѣхѣмъ.

И имѧ же въ инокихъ мене хѣдаго, аще хоѣши оувидѣти, начало томоу есть вѣсмеричное число, среда же двѣсотное и первое, кѣонецъ же десѣто съ единѣмъ накончѣваеѣсѧ. Лѣто же тогда тѣчашѣ .ѣ.-ное .ї.-сотное .ѣ. и .ѣ. е, (6879=1371) индиктиѣмъ .ѣ. Давшемѣ же Бѣгоу и начати сїѧ и свершити блѣгонѣзволшемѣ слава, чѣсть и поклананїе въ вѣсѣчнѣмъ вѣвѣкѣ, аминѣ.

Текстот од содржината на филолошкиот и книжевно-летописен запис на Исаија Серски го приложуваме и преведен од црковнословенски на современ македонски јазик, изготвен уште во 1976 година од неодамна починатиот македонски медијевист д-р Михајло Георгиевски (1940–2021) (Георгиевски 1976: 195–204)⁸.

⁸ Истиот превод беше преобјавен и во неговата книга: *Прилози од сѣларѣи македонска книжевност и кулѣура*, Скопје 1997, стр. 24–26. Преводот на Михајло Георгиевски ние и претходно го објавивме во 2008 година, во првиот том од 135 томови Македонска книжевност – проект на Владата на Република Македонија. Види: *Македонска книжевност* 2008: 250–253.

„Од пред многу време и години, по разни места, се најдоа луѓе што ги преведуваат божествените книги од премудриот, уметнички и богат грчки јазик на наш словенски јазик. И кон заодот на сончевиот ден од мојот седумдесетгодишен животен век – на крајот од мојот живот се случи и јас да се позанимавам малку со грчкиот јазик⁹, толку колку да можам да ја разберам неговата вредност и тежина на преведувањето од него на наш јазик. Грчкиот јазик од Бога бил создаден, а потоа уметнички бил разубавен и обогатен од разните мислители. Нашиот пак словенски јазик од Бога бил добро создаден, зашто сè што создал Бог е многу добро, но не бил разубавен и обогатен од красноречивите луѓе како што бил грчкиот, така што колку и да се навикнав на грчкиот јазик не сакав да се зафатам со преведување, така да се рече: повисоки од тебе не барај и подлабоки од тебе не испитувај, плашејќи се од она од што пострадале и во Стариот и во Новиот завет оние што се обиделе да се допрат до божественото, дрско потсмејувајќи се.

Меѓутоа, од тој божествен и просветен човек, митрополитот на пресветиот град Сер, кир Теодосиј, кажувам дека бев принуден на преведување. И во убавината мислам тој како да беше таков човек, на кој некој од ангелите му беше наредил на Дионисија да прими просветување, та без размислување да му се покорува нему. Навистина тој беше божји човек, ако и некој друг можеше да го чуе тоа житие, спасоносно и полесно е да го поддржува. Не само јазикот и неговото учење се полезни за оние што го слушаат, туку најлесно е неговото житие да се поддржува. Но да ја кажеме вистината, колку што беше неспоредлив во неговиот јазик, толку потешко беше да се постигне неговиот живот. Сè што е светло достоино за почитување и љубовта кон материјалното, заедно со давањето на милостини ги поседуваше, бидејќи малку од тие работи беа на второ место. Така, на оној Блажениот сето тоа му припаѓаше. Тој и други доблести имаше, што го наведуваа на правење добри дела, така што со своите дела многу други учеше.

Јас, пак, не се осмелив да се надевам на својот јазик и ум.

За преведување, туку, како што реков, бев принуден и се надевав на неговите богомилни и свети молитви. Така започнав и ете го преведов

⁹ Се мисли на византискогрчкиот јазик, од кого се преведувале на црковнословенски јазик богослужбените, проповедните и делата на црковните византиски писатели.

светиот Дионисија Ареопагит, со успешен благослов и откуп на мојот свет владика и заштитник.

Пред тоа и други дела преведував, а и по нив, со неговите добри и свети молитви што ми ги подари Бог.

Се плашам да кажам дека јас го преведов светиот Дионисија, иако го преведов. Тоа го мислев за недостижно, бидејќи не се мали висините на богословието, крајната премудрост на светиот како и моите многубројни гревови, но сепак сè добро се заврши.

Оваа книга на свети Дионисија почнав да ја пишувам во добри времиња, кога божествените цркви во Света Гора цветаа како рај, како постојано наводнувана градина, а ја завршив за време на најзлите од сите зли времиња, кога Бог го беше излеал својот гнев над христијаните од западните области. Тогаш деспот Углеша ги крена сите српски и грчки војски со својот брат крал Волкашин и други многу велможи, нешто околу шеесет илјади одбрана војска, која појде во Македонија¹⁰ да ги изгони Турците, без да помисли дека на божјиот гнев никој не може да му се спротивстави. Така, не само што не ги изгонија Турците, туку жестоко пострадаа, беа испотепани, погинаа од острилото на мечот или беа заплетнети, а трети, во помал број, успеале да се спасат и да се вратат. Никогаш уво не ги слушнало или око не ги видело неволјите и злоделата што се истурија над сите западни градови и области.

По убиството на храбриот маж деспот Углеш, Османлиите се распрснаа и полетаа по целата земја како птици по воздухот. Едни од христијаните беа исклани, други одвлечени во плен, а оние коишто останаа и нив

¹⁰ Уште погоре во прилогот нагласивме дека во текстот не станувало збор за етногеографскиот простор на Македонија, туку за преименуваниот назив на византиската воено-административна тема „Македонија“ уште од страна на Василиј II по 1018 година – која се наоѓала во регионот на западна Тракија и во Адријанополската област, каде и што се одвивала т.н. Маричка битка близу кај Едрене во 1371 година. Претходно во истата реченица се персонифицира дека се покренала целата „српска и грчка војска“, а всушност во воениот поход биле кренати само војските на браќата Углеша и Волкашин, кои управувале со Серското деспотство и со Прилепското кралство на етногеографските простори од Македонија, но и кои биле независни во однос на централното во распаѓање српско владетелство. А Византија останала воено дистанцирана, исчекувајќи го борбениот исход – за според него да ја определи својата политичка позиција. Во некои од зачуваните пишувани извори се наведуваат како „српски земји“ локалните осамостоени македонски владетелства, а во смисла како поранешни завојувани територии во составот на средновековната српска држава.

- Богдановић, Д. 1978. *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*. Београд: САНУ и Народна библиотека Србије.
- Богдановић, Д. 1975. „О измирењу српске и византијске цркве“. Во: *О кнезу Лазару*. Београд, 81–90.
- Велев, И. 2014. *Историја на македонската книжевност*. Том 1. *Средновековна книжевност*. Скопје: „Гирланда“.
- Велев, И. 1996. *Македонскиот книжевен XIV век*. Скопје: „Веда“.
- Велев, И. 2021. *Погледи кон македонската културноисториска традиција*. Скопје: „Гирланда“.
- Велев, И. 2021а. „Уште едно навраќање кон толкувањата на изворите за св. Климент Охридски“. Во: *Прилози*, XLVI/2 при МАНУ – Одделение за лингвистика и литературна наука, Скопје, 75–188.
- Византиски извори. 1986. *Византиски извори за историју народа Југославије*, том VI. Београд.
- Востоков, А. 1842. *Описание русских и словенских рукописей Румянцовского музея*. Санкт Петербург.
- Георгиевски, М. 1976. „Исаија Серски и неговиот историско-литературен расказ за преведувањето на богослужбените книги од грчки на словенски и за поробувањето на Македонија од Турците во 1371 година“. Во: *Современост*, бр. 4–5, Скопје, 195–204.
- Георгиевски, М. 1997. *Прилози од старата македонска книжевност и култура*. Скопје–Прилеп: „Менора“ и Институт за старословенска култура.
- Гилфердинг, А. 1972. *Путовање по Херцеговини, Босни и Славонији*. С руског превео Бранко Чулић. Сарајево.
- Димитријева, Р. П. 1955. *Сказание о князьях Владимирских*. Москва – Ленинград.
- Дучић, Н. 1884. Старине Хиландарске. V. Животопис старца Исаије који је живио у XIV вијеку, Во: *Гласник Српског ученог друштва*. Београд: књ. 56, 63–78.
- Ѓуриќ, И. 1992. *Самраќот на Византија – времето на Јован VIII Палеолог (1392–1448)*. Скопје.
- Златарски, В. Н. 1900. *Историја во крајци о болгарскомъ народѣ словенскомъ*. Софија.
- Историја на македонскиот народ*. Том втори. *Македонија под турска власт (од XIV до крајот на XVIII век)*. 1998. Редактор д-р Александар Стојановски. Скопје: Институт за национална историја.
- Леонид. К. 1875. „Славяносербские книгохранилища на святой Афонской горе“. Во: *Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском университете*, кн. 1. Москва.

- Македонска книжевност IX–XVIII век. 2008. Избор, редакција, предговор, книжевно-историски коментари и белешки д-р Илија Велев. Том 1 од 135 томови *Македонска книжевност*. Битола: Влада на Република Македонија.
- Марковић, Ч. и Вујичић, Р. 1997. *Сјоменице културе Црне Горе*. Нови Сад.
- Мошин, В. 1940. „Житие старца Исаии, игумена Русскаго монастыря на Афоне“. Во: *Сборникъ Русскаго археологическаго обществѣ въ Королевствѣ Югославиѣ*, том III, Белградъ, 125–167.
- Мошин, В. 1958. „К датировке рукописей из собрания А. Ф. Гильфердинга Государственной Публичной библиотеки“. Во: *Труды Ойдела древнерусской литературы*, XV, Москва–Ленинград, 409–417.
- Мошин, В. 1972. „Стил старе српске прозе“ Во: Ђорђе Трифуновић, *Сѣара книжевност*. Београд.
- Острогорски, Г. 1970. „Света Гора после Маричке битке“. Во: *Зборник Филозофског факултета*, књ. XI–I, Београд, 277–282.
- Острогорски, Г. 1965. *Серска област после Душанове смрти*. Београд: Византолошки институт, САНУ.
- Панов, М. Б. 2010. „Македонија и Македонците во византиската историографија (VI–XI век): перцепција, претстава и конструкција“. Во: *Македонскиот идентитет низ историјата*, Скопје: Институт за национална историја, 43–66.
- Поп-Атанасов, Ѓ., Велев, И. и Јакимовска-Тошиќ, М. 2004. *Творци на македонската литература (IX–XVIII век)*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Снегаров, И. 1995. *Историја на Охридската архиепископија*. Том 1. Второ фототипно издание. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Красимир Станчев, К. 1981. „Ареопагитскиот корпус в превода на Исаија Серски. Археографски бележки“. Во: *Археографски прилози*, кн. 3, Београд, 145–152.
- Спасојевић, В. 2003. *Божји храмови на јилу Црне Горе*. Цетиње.
- Стојановић, Љуб. 1982. *Сѣари српски записи и најписи*. Књига 1. Фототипска издања. Београд: Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије и Матица српска.
- Стојановић, Љуб. 1983. *Сѣари српски записи и најписи*. Књига 2. Фототипска издања. Београд: Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије и Матица српска.
- Трифунџић, Ђ. 1981. „Зборник са делима Псеудо-Дионисија Ареопагита у преводу инока Исаије“. Во: *Cirillomethodianum*, V. Thessalonique.
- Трифунџић, Ђ. 1980. *Писац и преводилац инџ Исаија*. Крушевац: „Багдада“.
- Божидар Ферјанчић, Б. 1960. *Десетџи у Византији и јужнословенским земљама*. Београд: Византолошки институт при САНУ.

Яцимирски, А. И. 1921. „Описание южнославянских и русских рукописей зарубежных библиотек“. I. Во: Сборник ИОРЯС, т. ХCVIII. Петроград.

Miklosich, F. 1845. *S. Ioannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum*. Vindobonae.

Mošin, V. et Traljić, S. 1957. *Filigranes des XIIIe et XIVe siècles*. I–II. Zagreb.

Mošin, V. 1962. O periodizacija rusko-južnoslavenskih veza. U: *Slovo*, br. 11–12, Zagreb, 13–130.

Malik Mulić, M. 1975. *Srpski izvori "Pletenija sloves"*. Sarajevo.

Radojičić, Đ. Sp. 1960. *Antologija stare srpske književnosti (XI–XVIII veka)*. Beograd.

Ilija Velev

**LITERARY-HISTORICAL TESTIMONY OF ISAIJA OF SERRES
ABOUT THE BATTLE OF MARITSA IN 1371
(or: A Story of Turkish Destroying of Macedonia in 1371)**

Summary

Last year were marked 650 years since the Maritsa Battle (1371-2021), which represents a significant historical event – whose consequences mark the future civilizational and cultural crossroad on the Balkans and beyond in Southeastern Europe. In historiography, little attention has been paid to this serious military victory of Turkey, which were the start of its global military conquests and centuries-long rule with the Balkan peoples. In our research, we specifically focus on the contemporary, for that period, literary-historical testimony of Isaija of Serres about the Battle of Maritsa in 1371, shedding light on the global processes that preceded and followed the military event. At the same time, a research portrayal of the literary figure of Isaija of Serres was created. We support the research article also with publishing source materials.

Keywords: Battle of Maritsa, Isaija of Serres, Corpus of Dionysius the Areopagite, literary-historical record.